

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ОСВІТИ В ІНТЕГРОВАНОМУ
СЕРЕДОВИЩІ ОСІБ З ОБМЕЖЕНИМИ ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ
МОЖЛИВОСТЯМИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО СОЦІАЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА**

У статті на основі аналізу історичного аспекту еволюції міжнародного соціального законодавства у сфері обґрунтування та забезпечення права на освіту людей з обмеженими функціональними можливостями охарактеризовано освітню складову основних міжнародно-правових документів у контексті досліджуваної проблеми.

In the article on the basis of analysis of historical aspect of evolution of international social legislation in the field of ground and providing people with the limited functional possibilities right for education the educational constituent of basic international-law documents is described in the context of the probed problem.

Сучасному етапові суспільного розвитку притаманне загальне визнання таких цінностей, як принцип загальної рівності, гідність та цінність кожної людської особистості. Така позиція є принципово важливою та актуальною для категорії громадян з обмеженими функціональними можливостями. Вона дає підстави для забезпечення не лише матеріальної підтримки і різного роду послуг з боку системи соціального захисту, але й максимально повноцінного, незалежного життя, яке реалізується, насамперед, через механізми освіти.

Контекст сьогоденних міжнародних процесів (полікультурність, з одного боку, та глобалізація, з іншого) призводить до підвищення ролі міжнародних організацій, в тому числі у сфері освітнього законодавства. Особливої актуальності в даному контексті набуває питання онтогенезу міжнародної законодавчої практики з питань забезпечення права на освіту в інтегрованому середовищі осіб з обмеженими функціональними можливостями.

Аналіз діяльності міжнародних організацій, таких, як ООН, ЮНЕСКО та ін., які традиційно стоять біля витоків міжнародного соціального законодавства у площині забезпечення права на освіту осіб з обмеженими функціональними можливостями, є предметом прямих чи опосередкованих досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних авторів. Так, дослідження документів міжнародного соціального законодавства лежить в основі обґрунтування сучасних концепцій соціальної інтеграції (у т.ч. освітньої) молодих людей з обмеженими функціональними можливостями (О.Сінявська, С.Васін). Політико-правові стратегії досвіду впровадження програм інтегрованої освіти на рівні міжнародного співтовариства та окремих країн аналізуються в дослідженнях Є.Ярської-Смірної, П.Романова, Н.Борисової, В.Шмідт, Д.Зайцева та ін. Представлені праці, автори яких намагаються виявити та пояснити специфічні особливості впровадження міжнародних освітніх стандартів щодо осіб з обмеженими функціональними можливостями у вітчизняній практиці (Р.Діменштейн, І.Ларікова). Детальний аналіз міжнародного, зарубіжного та вітчизняного (радянського та російського) законодавства, особливості становлення та розвитку систем освіти осіб з обмеженими функціональними можливостями здійснений у працях Н.Малофєєва.

Окремі аспекти міжнародного освітнього законодавства, його співвіднесення з українськими реаліями можливостей доступу осіб з обмеженими функціональними можливостями до освіти, висвітлені у працях С.Богданова, Я.Грибальського, І.Данчака, Г.Еннса, К.Кольченко, М.Сварника, О.Столяренко, В.Синьова, І.Тараненка, П.Таланчука, А.Шевцова та ін.

Незважаючи на значні науково-теоретичні напрацювання у сфері дослідження питань правового підґрунтя процесу інтегрованого навчання, проблема аналізу міжнародного соціального законодавства у сфері забезпечення права на освіту людям з обмеженими

функціональними можливостями саме в інтегрованому освітньому просторі, залишається недостатньо вивченою, що зумовлює наступні завдання статті:

- у даній статті розглядається історичний аспект еволюції міжнародного соціального законодавства у сфері обґрунтування та забезпечення права на освіту людей з обмеженими функціональними можливостями в період від 50-х років ХХ століття до сьогодення;
- здійснено характеристику освітньої складової основних міжнародно-правових документів щодо осіб з обмеженими функціональними можливостями окресленого періоду;
- уточнюються етапи розвитку міжнародного законодавства щодо питань інтегрованої освіти та конкретизуються їх хронологічні межі та змістове наповнення.

Національне законодавство різних країн значно еволюціонувало щодо забезпечення правового підґрунтя реалізації стратегій інтегрованої (інклюзивної) освіти для людей з обмеженими функціональними можливостями. Визначальна роль у даному процесі належить діяльності міжнародних організацій, зокрема ООН, яка впродовж останніх п'ятидесяти років виступала ініціатором позитивних змін як у національній політиці відносно до людей з обмеженими функціональними можливостями загалом, так і у сфері освіти зокрема.

Пріоритети діяльності ООН стосовно категорії осіб з обмеженими функціональними можливостями логічно поділити на наступні етапи:

- 1945-1955 рр. – соціальне забезпечення;
- 1955-1970 рр. – надання реабілітаційних послуг (у тому числі соціальної реабілітації), перехід від медичної до соціальної моделі інвалідності;
- 1970 рр. – прийняття принципу рівності в реалізації громадянських та політичних прав;
- 1980 рр. – утвердження принципу незалежного життя шляхом реалізації трьох стратегічних напрямів: попередження інвалідності, відновлення працездатності, створення рівних можливостей;
- 1983-1992 рр. – розширення просторових рамок прийняття та реалізації стратегії незалежного життя, закріплення громадянських прав та обов'язків людей з обмеженими функціональними можливостями;
- З 1993 р. по сьогодення – формування та реалізація стратегії “суспільство для всіх”.

Здійснимо поступальну характеристику зазначених етапів. Хоча в основі принципу інтеграції лежить право людини на освіту, проголошене у Всесвітній декларації прав людини у 1948 році, де зазначається: “Кожен має право на освіту...освіта має бути спрямована на розвиток людської особистості та посилення поваги до прав людини та основних свобод...”, ідея інтегрованого навчання постає як вагома складова процесу інтеграції людей з обмеженими функціональними можливостями в суспільство в 1970-ті роки. Це відповідає третьому умовному етапу діяльності ООН щодо людей з обмеженими функціональними можливостями. На цей період припадають перші прецеденти закриття спеціальних шкіл у Західній Європі як дискримінаційних. Приймається концептуально важливий документ – Декларація ООН “Про права інвалідів” (1975р.), в якому, зокрема, відзначено “Інваліди мають ті ж громадянські і політичні права, що й інші особи... Інваліди мають право на заходи, призначені для того, щоб дати їм можливість здобути якомога більшу самостійність. Інваліди мають право на освіту, ремісничу професійну підготовку та відновлення працездатності... що дозволить їм максимально проявити свої можливості і здібності та прискорить процес їх соціальної інтеграції” [1].

Однак Декларація ООН “Про права інвалідів”, незважаючи на її прогресивність (згодом її назвали Конституцією людей з інвалідністю), не виписувала чіткого механізму інтегрованої освіти, хоча й стала його підґрунтям.

Це завдання поступально вирішувалось і законодавчо закріплювалось в актах міжнародного законодавства наступних років.

Так, у Санберзькій декларації (7 листопада 1981 р.) відзначалось, що право на освіту належить до категорії основних прав осіб з інвалідністю (стаття 1), а програми у сфері освіти мають здійснюватись в широких рамках процесу неперервної освіти (стаття 4). Ключове значення має стаття 6 даного документу, де відзначено, що “програми у сфері освіти, професійної підготовки, культури та інформації мають бути націлені на інтеграцію інвалідів у нормальне робоче середовище” [2].

Інноваційні спрямування Санберзької декларації знайшли продовження і розвиток у Таллінських керівних принципах (8 грудня 1989 р.). У розділі D цього документу “Підтримка освіти та професійної підготовки” (стаття 23) вказано на необхідність надання інвалідам можливостей для отримання початкової, середньої та вищої освіти в межах звичайних систем освіти та звичайних шкіл. Це стало потужним поштовхом до розробки нормативної бази національних законодавств щодо впровадження програм інтегрованого навчання.

Таллінські керівні принципи, окрім декларування необхідності інтегрованого навчання, окреслюють коло суміжних проблем: організація спеціального навчання вчителів та формування готовності до роботи в інтегрованих класах (стаття 25); залучення закладів, що надають медичні та соціальні послуги, забезпечення співдії вчителів та батьків, забезпечення процесу навчання технічними засобами, використання спеціальних методів навчання, створення стимулів для вчителів (стаття 26); поєднання можливостей отримання освіти (в тому числі професійної) з формуванням соціальних навичок та навичок самопомоги (стаття 28); включення в загальну програму підготовки викладачів здобуття навичок навчання дітей та підлітків-інвалідів у звичайних школах (стаття 29) [3].

Не менш важливими для окресленого періоду є положення “Конвенції про права дитини” (ООН, 1989), такі як право дитини не зазнавати дискримінації, зазначене у статті 2 та статті 23. Зокрема, у статті 23 йдеться, що дитина з особливими освітніми потребами повинна мати: “доступ до освіти, виховання, медичного обслуговування, реабілітаційних послуг, професійної підготовки, максимально можливої соціальної інтеграції та індивідуального розвитку, включаючи його чи її культурний та духовний розвиток”. Стаття 29 “Цілі освіти” зазначає, що освіта дитини має бути спрямована на розвиток особи, талантів, розумових і фізичних здібностей дитини в найповнішому обсязі, освіта повинна сприяти розвитку потенціалу дитини в усіх сферах.

Логічним наслідком практичного впровадження положень цих документів є утвердження принципу, що всі діти мають право на освіту, яка не дискримінує їх у жодних сферах, таких як етнічні, релігійні, статеві, мовні відмінності, економічне становище, особливі потреби.

Підхід до освіти на основі прав ґрунтується на трьох принципах:

1. Доступна та обов’язкова освіта
2. Рівність, інклюзія та відсутність дискримінації
3. Право на якісну освіту

Нова філософія проблеми інвалідності стала основною ідеєю “Стандартних правил забезпечення рівних можливостей для інвалідів” (20 грудня 1993 р.) У шостому правилі цього документа “Освіта” було визначено ключові напрями реалізації освітніх програм для людей з інвалідністю. Особливістю цього документа є те, що його зміст викладено не у вигляді рекомендацій, а як прямі зобов’язання держав-учасниць. Так, у пункті 1 чітко визначено, що “відповідальність за освіту інвалідів у інтегрованих структурах слід покласти на органи загальної освіти. Освіта в звичайних школах передбачає забезпечення послуг перекладачів та інших допоміжних послуг” [4]. У пункті 6 відзначено три основних умови ефективної освітньої політики: чітко сформульована політики, зрозуміла на рівні школи і в більш широких рамках громади; забезпечення гнучкості навчальних програм, можливість внесення в них додатків та змін; надання високоякісних навчальних матеріалів, забезпечення на постійній основі підготовки викладачів та надання їм підтримки.

Розширеним трактуванням принципів “Стандартних правил...” стала Саламанкська декларація (10 червня 1994 р.), у створенні якої взяли участь 92 уряди та 25 міжнародних організацій. Саламанкська декларація та Рамки дій стали підставою для визнання необхідності принципу включення та створення “Шкіл для всіх”. (У документі замість поняття “інтеграція” вперше на міжнародному рівні вживається поняття “інклюзія”). Важливо, що у вступі до Рамок дій відзначено виключну суспільну необхідність програм інтегрованого навчання: “відмінності між людьми є нормальним явищем, навчання слід відповідним чином адаптувати до потреб дітей, а не підганяти дітей до наперед сформованих засад організації та характеру навчального процесу. Політика, орієнтована на потреби дітей, може допомогти запобігти непотрібним витратам ресурсів та поразкам надій, що часто стає наслідком низької якості освіти і шаблонності концептуального підходу до освіти. Більше того, школи, що приділяють основну увагу дітям, є тренувальною площадкою для суспільства, орієнтованого на задоволення потреб людей, в якому існує поважливе ставлення до відмінностей та гідності людей” [5: 6]. У розділі 1 Рамок дій, що має назву “Новий підхід до освіти людей з особливими потребами” відзначається (стаття 6), що “інтеграція дітей та молоді з особливими освітніми потребами найкращим чином відбувається в межах інклюзивних шкіл, які приймають всіх людей в межах певної громади” [5: 11].

Основним принципом інклюзивної школи визнається необхідність спільного навчання для всіх дітей у всіх випадках, коли це є можливим, незважаючи на труднощі та розбіжності, які між ними є. Закріплено потребу надання додаткової допомоги в межах освітнього процесу, а зарахування дитини в спеціальний клас у рамках загальноосвітньої школи розглядається як виключення, можливе лише в крайніх випадках.

У Розділі II – “Керівні принципи діяльності на національному рівні” визначено, що “в рамках законодавства слід визнати принцип рівності можливостей для дітей, молоді і дорослих з вадами фізичного та розумового розвитку, що має забезпечуватись, по мірі можливостей, в умовах, що гарантують інтеграцію. Як нагальну необхідність визначено орієнтацію на максимальну незалежність молоді з обмеженими функціональними можливостями у дорослому житті.

Факторами, пов’язаними зі школою і такими, що впливають на успішність процесу інтеграції, згідно документа, є гнучкість навчального плану, управління школою, інформація та наукові дослідження. Особливу увагу приділено питанням набору і підготовки педагогічного персоналу. Визначено, що у педагогічних учбових закладах особливу увагу слід приділяти “підготовці всіх викладачів до їх автономної діяльності і використанню їх навичок до адаптування навчальних планів та процесу навчання для задоволення потреб учнів, а також до спільної діяльності зі спеціалістами та співробітництва з батьками” [5: 25]. Основна консультативна роль в контексті освіти осіб з обмеженими функціональними можливостями відводиться університетам, особливо в галузі підготовки інструкторів-викладачів, розробки програм професійної підготовки та навчальних матеріалів. Відзначається також необхідність спілкування з дорослими, які, маючи вади розумового або фізичного розвитку досягли успіху. Забезпечення можливостей отримання професійної освіти є додатковим механізмом реалізації власних прав та визначення власного стилю життя. У розділі “Пріоритетні області” визначається необхідність надання молодим людям допомоги у процесі переходу від навчання у школі до дорослого життя, що має враховуватись у навчальних планах. Необхідністю визначається створення програм, що передбачають підтримку для вступу до вищих навчальних закладів. Особливу увагу у документі рекомендується приділяти розвиткові та реалізації програм неперервної освіти.

Загалом, реалізація процесу “Освіта для всіх” на рівні міжнародного законодавства має своїм початком саме 1990-ті роки. Саме в 1990 році, в межах Всесвітньої конференції по освіті для всіх (Джомтьєн, Таїланд) було прийнято Всесвітню декларацію щодо освіти для всіх. У тексті декларації визначено, що кожна людина-дитина, молода людина і дорослий може скористатися можливостями освіти, спрямованими на задоволення їх базових потреб у освіті. За десять років Всесвітній форум з питань освіти відбувся в Дакарі 26-28 квітня 2000

року. Дакарська програма дій окреслила перспективи розвитку програми “Освіта для всіх” на період до 2015 року. Країни-учасниці та організації-донори зобов’язались забезпечувати базову освіту усім громадянам. Дакарський форум визначив основні виклики XXI століття, визначаючи, як найбільш важливі пріоритети, освіту для жінок, працюючих дітей, дітей етнічних меншин, дітей, що потрапили у конфліктні зони, хворі на СНІД та освіту для інвалідів. Таким чином, Дакарський форум окреслив основні пріоритети освітньої стратегії на міжнародному рівні. Стосовно категорії осіб з обмеженими функціональними можливостями, то вже в документах, прийнятих у найближчий час, було окреслено практичні механізми реалізації освітніх програм.

Це, зокрема, документи Пекінської декларації прав інвалідів у новому тисячолітті (2000 р.); Європейського самміту в Лісабоні “Меморандум неперервної освіти Європейського Союзу” (2003 р.); Конвенції в Касабланці (2005 р.); Мадридській декларації (2007 р.). Виключне значення в окресленому процесі має Конвенція про права інвалідів (ООН, 2007 р.), де викладене сучасне бачення реалізації права людей з обмеженими функціональними можливостями на освіту: “держави-учасниці визнають право інвалідів на освіту. З метою реалізації цього права без дискримінації і на основі рівності можливостей, держави-учасниці забезпечують інклюзивну освіту на всіх рівнях і навчання впродовж усього життя” [6].

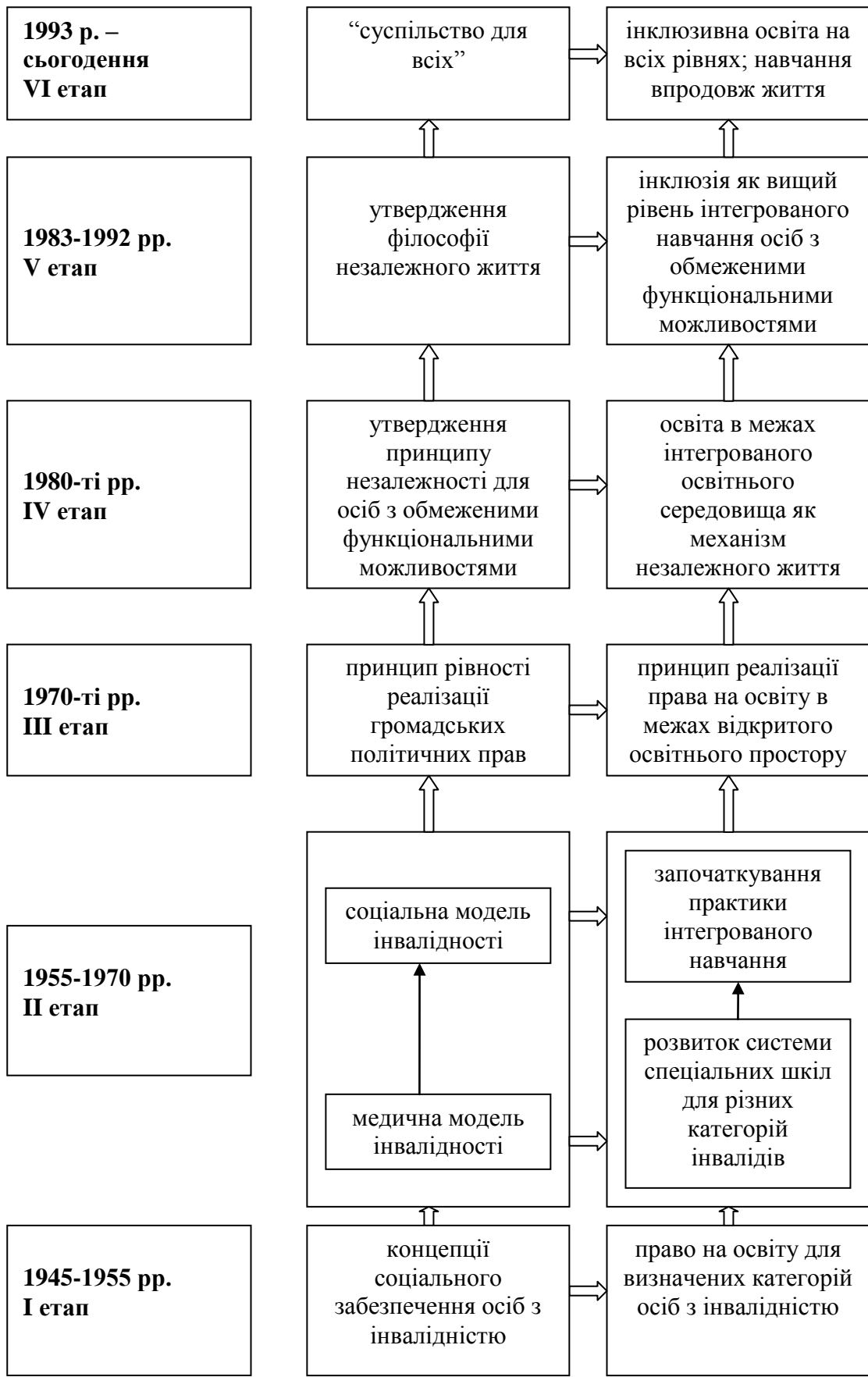
У Конвенції 2007 року також визначено, що реалізуючи принцип інклюзивної освіти, держави-учасниці переслідують: а) повний розвиток людського потенціалу, почуття гідності та самоповаги, посилення поваги до прав людини, основних свобод та людського багатоманіття; б) розвиток особистості, талантів і творчості інвалідів, а також їх розумових та фізичних здібностей у найповнішому обсязі; в) надання інвалідам можливості ефективно брати участь в житті вільного суспільства.

Визначено механізми, завдяки застосуванню яких право на освіту реалізовуватиметься максимально повно, а саме: вимога не виключати інвалідів із системи загальної освіти, а дітей-інвалідів з системи обов’язкової початкової і середньої освіти; забезпечення доступу до інклюзивної та якісної освіти за місцем проживання; забезпечення пристосувань, що враховують індивідуальні потреби; забезпечення підтримки всередині системи загальної освіти; забезпечення індивідуальної підтримки.

Окремо акцентовано на необхідності засвоєння життєвих та соціалізуючих навичок як умови повноцінної участі в процесі освіти і забезпечення якості життя членів громади. Цей підхід реалізується в засвоєнні мови жестів і мовної самобутності глухих, засвоєння абетки Брайля та альтернативних методів, способів і форм спілкування, навичок орієнтації та мобільності; залучення на роботу вчителів, що володіють такими вміннями.

Виключно важливим є пункт 5 статті 24 “Освіта”. Вперше чітко і однозначно визначено, що “країни-учасники забезпечують доступ інвалідів до загальної вищої освіти, професійної освіти, освіти для дорослих та освіти впродовж життя без дискримінації і нарівні з іншими. З цією метою держави забезпечують, щоб для інвалідів створювались розумні пристосування”. Таким чином, саме Конвенція про права інвалідів 2007 року є відображенням найвищого, за сучасних конкретно-історичних умов, рівня інтегрованості людей з обмеженими функціональними можливостями у різні площини життя суспільства, в тому числі, у сфері освіти.

Формулюючи загальні висновки з дослідження, можемо підсумувати, що процес еволюції нормативно-правового підґрунтя доступу до освіти в інтегрованому середовищі для осіб з обмеженими функціональними можливостями, в контексті міжнародного соціального законодавства, пройшов шість основних змістових етапів:

Таким чином, останні шістьдесят років стали найбільш динамічним та прогресивним періодом змін суспільного ставлення до категорії осіб з обмеженими функціональними можливостями, що особливо чітко простежується у площині освіти. Визначальна роль у цьому процесі належить міжнародним організаціям, зокрема ООН, які, з одного боку, стали зосередженням позитивного освітнього досвіду різних країн, а з іншого – ініціаторами цих змін в усьому світі. Їх діяльність у цьому напрямку потребує подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Организация Объединенных Наций. Генеральная Ассамблея. Официальные отчеты. Тридцатая сессия. Дополнение № 34 (A/10034). – С. 114-115. /СССР и международное сотрудничество в области прав человека. Документы и материалы. – М.:Международные отношения, 1989 г. http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_117.
2. Санбергская декларация. Принята Всемирной конференцией, посвященной действиям и стратегии в области обучения, предупреждения инвалидности и вовлечения инвалидов в жизнь общества 7 ноября 1981 года, Торремолинос, Испания. Документ ООН A/36/766// <http://www.sid-vd.ru/?id=950>.
3. Таллінські керівні принципи для діяльності у сфері розвитку людських ресурсів стосовно інвалідів. 44 сесія ГА ООН// <http://www.ur.org/russian/dokumen/deklarat/tallin.pdf>.
4. Резолюция 48/96 Генеральной Ассамблеи ООН Стандартные правила обеспечения равных возможностей для инвалидов 20 декабря 1993 года / “Официальные отчеты Генеральной Ассамблеи”, сорок восьмая сессия, дополнение № 49 (A/48/49), С. 292-306 // http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_306.
5. Саламанкская декларация и рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями. Принятые Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми потребностями: доступ и качество. Саламанка, Испания, 7-10 июня, 1994 г. // <http://www.un.org/russian/dokumen/deklarat/salamanka.pdf>.
6. Конвенция про права інвалідів // <http://www.un.org/russian/disabilities/convention/disabilitiesconv.pdf>
7. Дименштейн Р.П., Ларикова И.В. Интеграция “особого” ребенка в России: законодательство, практика и перспективы // Особый ребенок: исследования и опыт помощи, 2000. – Вып. 3. – С. 27-64.
8. Малофеев Н.Н. Западная Европа: эволюция отношения общества и государства к лицам с отклонениями в развитии. – М.: Издательство “Экзамен”, 2003. – 256 с. /www.pedlib.ru/Books/1/0160/1_0160-1.shtml.
9. Софій Н.З., Найда Ю.М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти / Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально-методичний посібник /Кол. авторів: А.А. Колупаєва, Ю.М. Найда, Н.З. Софій та ін. За заг. ред. Л.І. Даниленко. – К., 2007. – 128 с.

УДК 371 + 378

В.Д. Шарко

ПРО ПІДГОТОВКУ ВЧИТЕЛІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЧНОГО АСПЕКТУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкривається зміст методичної підготовки вчителя в контексті технологічного підходу до навчання.

The article is devoted to features of achievements of technological points of view in a methodical training of a teacher.

Сучасний етап розвитку школи характеризується активним пошуком нових більш ефективних підходів до організації навчального процесу. Необхідність такого пошуку пов'язана з вимогами, які висуває суспільство перед навчальними закладами щодо підготовки молоді до життя. Результатом пошукової діяльності науковців і вчителів стала поява значної кількості педагогічних технологій, які реалізують різні підходи до організації